

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13847495>

Шоҳиста Ўлжаева

ТИҚХММИ Миллий тадқиқот
университети профессори, тарих фанлари
доктори.

Амир Темур салтанатида дипломатик меҳмоннавозлик (Руи Гонзалес де Клавихо кундалиги асосида)

Аннотация. Ушбу мақолада Амир Темурнинг элчиларни қабул қилишда кутиб олиш, элчиларга таом тортиш тартибларига доир маълумотлар берилган. Ушбу маълумотлар Испания элчиси Руи Гонзалес де Клавихо кундалиги асосида ёзилган.

Соҳибқирон Амир Темур қисқа муддат ичида тарқоқлик ҳукм сурган, урушлар авжига олган, халқи хўрланган Мовароуннаҳрни бирлаштириб уни йигирма етти давлатни ўз ичига олган улкан салтанатга айлантира олди. У том маънода Евросиё қитъасида ягона макон яратди ва турли миллатлар, кўчманчи ва ўтроқ аҳоли ўртасида кўприк ўрнатди.

Амир Темур қонун қоидаларга ва ўз даври таомилига асосланган давлат курди. Давлатнинг маҳобати нафақат давлат бошқаруви, сиёсат, ижтимоий, - иқтисодий, меъморилик ва маънавий соҳада, балки дипломатик протокол қоидаларида ҳам яққол намоён бўлди.

Дипломатик протокол тизими испан элчиси Руи Гонзалес де Клавихонинг “Самарқандга-Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406 йиллар)” номли китобида анча батафсил тавсифлаб берилди. Клавихо Амир Темурнинг дипломатик қабул маросимлари дабдабали ва улуғвор бўлганини таъкидлаб ўтган. У дабдабали зиёфатлар, боғлардаги санъат асарлари, ноёб дурдоналар ҳақида хабар берган. Амир Темур салтанатининг қудрати ва шуқуҳи дипломатик қабул маросимларида ҳам сезилиб турган. Амир Темур томонидан барпо этилган афсонавий гўзал боғларда дипломатик учрашувлар ўтказилган. Унда 104 мезана ва унинг атрофида безатилган улкан ҳудудлардаги турли ҳунар эгалари, санъаткорларнинг ўз асарларини намоён этганлари, катта парадлар ва томошаларни тасвирлаб берди. Амир Темур ўзининг дабдабали зиёфатлари билан машҳур бўлиб, ўша даврдаги қудрати ва мавқеини намоён этган.

Расмий қабул маросимларида олий мартабали меҳмонларни таомлантириш, дастурхон тузашда протокол қоидаларга амал қилинган. Дастурхонлар қайнатилган, тузланган, қовурилган қўй гўштлари билан мўл-кўл тузалган. Қовурилган от гўшти ҳам истеъмол қилинган. Хил-хил пиширилган гўштлар доира шаклидаги гардиши зарҳалланган чарм дастурхон устига қўйилган, ошпазлар дастурхон четидаги балдоқлардан ушлаб, Амир Темур ва элчилар ўтирган томонга кўтариб келганлар[1; 158-6] Ўша тадбирда чарм дастурхонда гўшт шу қадар кўп эдики, дастурхон йиртилиб кетмаслиги учун подшоҳ олдида судраб олиб келишган.

Гўшт келтирган хизматкорлар подшоҳдан йигирма кадамча нарида тўхтагандан сўнг, уларнинг ўрнида гўшт майдаловчилар ҳозир бўлган[1; 158-6] Мазкур кишилар санитария-гигиена қоидаларига тўла амал қилган, олдиларига пешбанд тутишган, қўлларига чарм қўлқоп кийиб олишган, тиз чўкиб ўтириб гўштни майдалаганлар. Гўштлар олтин, кумуш, сопол лаганларга ва бошқа қимматбаҳо чинни идишларга бўлаклаб солинган. От гўшти ҳам олтин ва кумуш

идишларга сузилган. Қўйнинг сон гўшти, от буйраги, қўй каллалари ҳам алоҳида идишларда солиниб, безатилиб меҳмонларга тақдим этилган. Бошқа кўпдан-кўп идишларга ҳам мўл-кўл гўштлар солинган. Шундан сўнг шўрва тўлдирилган тоғоралар келтирилган, улар гўштлар устига қайла сифатида қўйилган.

Ўша даврда ҳам бу овқатлар учун юпқа пиширилган лочира нони тўрт букланиб гўштлар устига қўйиб чиқилган. Шундан кейин бу таомларни подшоҳ аъёнлари, мирзо ва аслзодалардан иборат икки-уч киши кўтариб, подшоҳ, элчилар ва мулозимларнинг олдига қўйган.

Чунки гўштлар кўплигидан дастурхон оғирлашиб кетган бўлиб, бунча кўп гўштни бир киши кўтара олмас эди. Амир Темур тантилик билан ўз олдига қўйган икки бўлак гўштни ўзи тановул қилмасдан испан элчилари олдига қўйиб ўзининг меҳмонга бўлган хурсат-иззатини кўрсатди.

Клавихонинг айтишича, ҳали гўштлар тамом бўлиб улгурмасдан олиб чиқиб кетилиб янгилари олиб келинарди[1; 159-б]. Ўша давр удумига асосан ҳар бир кишига тортилган таомлар уйларига бериб юборилган. Клавихо ўзларига берилган гўштларни жуда кўплигини айтиб, мабодо уйларига олиб кетмоқчи бўлса нақд ярим йилга етиши мумкинлигини айтиб ўтган.

Пиширилган ва қовурилган таомлар олингандан кейин уларнинг ўрнига дастурхонга қўй гўшти, хасип ва бошқа таомлар тортилган. Дастурхонда мевачевалар, қовун-тарвуз қўйилган. Олтин ва кумуш қувачаларда бия сутидан ширинлик аралаштирилиб тайёрланган қимиз тортилган. Ўша даврда шарбатдорларнинг қўлида ҳам сочикқа ўхшаш оқ мато бўлиб, олтин, кумуш пиёлаларни улар қўл билан ушламасдан ўша оқ матолар орқали тақдим этишган.

Испан элчиси ва сайёҳи тўққиз-тўққиз идишларда аъёнлари ҳам ўз ҳукмдорига совға тайёрлашгани, танга сочди маросимлари ўтказилгани ҳақида ҳам маълумотлар бериб ўтган. Совғалар Шоҳмалик Мирзо, Шайх Нуриддин томонидан

тайёрланган бўлиб, тўққизта кумуш идишларга қанд, майиз, бодом, писта ва бошқа ширинликлар солинган, устига бир парча шойи мато ташланган. Биз ушбу тантаналарни кузатиб, ўша даврдаги миллий урф-одатларни ҳам тавсифлашимиз мумкин.

Зиёфатдан кейин турли мамлакатлардан келган элчилар олиб келган совғат-тухфалар намойиш этилган. Клавиҳо подшоҳи олийларига уч юзта от ҳадя қилинган ва бошқа кўплаб совғалар топширилганининг шохиди бўлган. Элчиларнинг кўнглини олиш ўша даврда бошқа давлат раҳбарининг кўнглига йўл топиш билан баробар бўлган экан, қабул маросимларида элчилар ўз даврининг энг қимматбаҳо, нодир ва камёб молларини, от-улов, хачир, туя, ажойиб қушлар, олтин, кумуш тангалар ва бошқаларни ҳадя совға қилганлар. Испан қироли юборган ҳадялар орасида ҳукмдорга кўпроқ қизил мовут маъкул бўлган.

У бу матоларни Сароймулкхоним ва бошқа маликаларга бўлиб берган. Тўхтамишхон элчилари сувсар, ошланмаган оқ тулки, суғур мўйналари, ҳамда лочинлардан иборат бўлган совғаларни тақдим этишган. Тантанали маросимдан кейин элчиларга ҳукмдор томонидан тайинланган махсус мулозим ғамхўрлик қилган. Унга элчиларга зарур бўлган ҳамма нарсаларни мухайё этиш вазифаси тайинланган. Бу мулозим бош дарвозабон бўлиб, элчиларни подшоҳнинг турар жойидан унча узоқ бўлмаган махсус бинога жойлаштирган. Бу ерлар жуда сўлим, сувга сероб боғ эди.

Қабул маросимларида ҳар бир кишининг кийимларига ҳам алоҳида эътибор қаратилган. Аёллар Кичик Осиёнинг қимматли жавоҳирию, Исфаҳон, Мўлтон, Ганжа, Дамашқ, Бурса, Венеция заргарларининг нафис зеби-зийнатлари билан ўзларига оро берсалар, эркаклар ноёб тошлар билан безатилган қурооллар ва камарлар тақиб юрганлар. Конибилда қарийб 20000 чодир ўрнатилган бўлиб, тўй маросимда сарой аҳли, вазир-вузаролардан ташқари, аҳолини турли табақа

вакиллари қатнашган. Клавихо чодиргоҳда мансабдор шахсларнинг лавозими бўйича чодирларнинг жойлаштирилиш тартиби, жиҳози, ҳатто уларнинг безакларигача катта эътибор берилган эди, -деб ёзган[2].

Қадимий анъаналарга кўра, юртимизга ташриф буюрган элчиларга зарбоф тўнлар, камар, вассал ҳокимлар ва подшоҳларга олтин тож ва бошқа қимматбаҳо совға-саломлар ҳадя этилган. Мисрлик тадқиқотчи олим Фатхи ал-Гувейли ҳам ҳақли равишда «Амир Темур томонидан бошқа давлатлар арбоблари билан бўлган муносабатларда қўлланган дипломатик усуллар ва уларнинг айрим нозик жиҳатлари назарий ва амалий жиҳатдан чуқур ўрганишга арзигуликдир», - деб таъкидлаган.

Фатхи ал-Гувейли «Амир Темурга теран ақл-фаросат ва зийраклик хос бўлиб, бу сифатлар дипломат шахснинг энг муҳим жиҳатини ва асосини ташкил этади. Амир Темур у ёки бу мамлакатга ўз элчиларини юбориб, бошқа давлатлар элчиларини қабул қилиб, қирол ва амирлар билан дипломатик ёзишмалар ўрнатиб, бу соҳанинг шакл мазмунларини яна-да бойитди»[3], - деб ёзади.

Хулоса тарзида шуни айтиш мумкинки, давлат сиёсати барча соҳаларда бир хил юқори савияда олиб борилган.

Дипломатик қабул маросимлари ҳам ўз даврида юқори савияда ташкиллаштирилган бўлиб бугунги Янги Ўзбекистонни барпо этишда Амир Темур салтанатида яратилган боғчилик анъаналари ва дипломатик қабул маросимларидан ижодий фойдаланиш мумкин.

Зеро Амир Темур ва Темурийлар салтанатида иккинчи Ренессанс шаклланган ва ривожланган бўлиб ўрта асрлардаги ушбу ноёб меросимиз ва тажрибалар Учинчи Ренессансга пойдеворлардан бири бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Клавихо Самарқандга-Амир Темур саройига саёҳат кундалиги (1403-1406 йиллар). – Тошкент: Ўзбекистон, 2010.
2. Муҳаммаджонов А.Р. Темур ва Темурийлар салтанати. – Тошкент: Фан, 1996. – Б. 34.
3. Фатхи ал –Гувейли. Амир Темур дипломатияси // Амир Темур ва унинг жаҳон тарихидаги ўрни: Ҳалқаро конференция материаллари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1996. – Б. 108.

Аннотация. В этой статье представлена информация о процедурах Амира Темура по приему и подаче еды послам. Эта информация написана на основе дневника Руи Гонсалеса де Клавихо, испанского посла.

Abstract. This article provides information on Amir Temur's procedures for welcoming and serving food to ambassadors. This information was written based on the diary of Rui Gonzalez de Clavijo, the Spanish ambassador.